

УДК 321

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ

Владислав Хоменко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: vladkhomenko1993@ukr.net*

У статті визначені особливості дослідження політичної традиції в контексті трансформації історико-культурних детермінант розвитку різноманітних суспільств. Важливе місце відведено аналізу методологічних особливостей та концептуальних ознак явища «політичної традиції» та їхньому впливу на формування владних інститутів всередині держави. Розглянуто особливості розуміння політичної традиції в теоріях Дж. Шопфліна, Р. Хофстедтера та М. Пітерсона. Визначені сутність та особливості політичної традиції в кожному з підходів.

Ключові слова: політична традиція, історико-культурна спадщина, соціокультурний феномен, соціальний механізм, політичний архетип.

Проблема дослідження політичної традиції як соціокультурного феномену є актуальною не лише в контексті визначення фундаментальних підвалин розвитку різноманітних інститутів та систем, а й відіграє надзвичайно важливу роль в існуванні нації, соціальної спільноти чи окремо індивіда. Політична традиція у вигляді багатofункціонального явища становить відправний момент у побудові незалежної та специфічної системи інститутів, характерної для певної цивілізації, народу або нації.

Функціонування незалежної політико-правової системи більшості держав світу ґрунтується на низці правил і принципів, котрі віддзеркалюють сутнісні історико-культурні особливості етносу, народу чи нації. Підтримка діяльності та існування подібних національних систем залежить від базового та невідхильного дотримування моральних та етичних норм, правових принципів і законів, культурних особливостей та детермінант, що були покладені у фундамент розвитку держави як осередку суспільства. Зазначимо: більшість суспільних утворень та організацій мають специфічні особливості, котрі постають константою розвитку певного об'єднання, єдиною вагомою закономірністю розвитку всіх політико-правових процесів усередині нього.

Відправним моментом у розвитку суспільно-правових традицій у межах спільноти, варто вважати момент нормування побутових звичаїв та умов у певних закономірностях та принципах, за допомогою яких в подальшому вибудовується більшість соціальних і політичних інститутів всередині громади [2, с.108]. Саме подібним способом формуються традиції на інституціональному рівні, здійснюється виокремлення та обґрунтування її як центрально-необхідної умови життєдіяльності спільноти.

Політична традиція у вигляді соціокультурного феномену є одним з центральних атрибутів усіх сфер людського побуту та діяльності. Політична теорія й усі похідні процеси не винятки, а безпосередньо залежать від характеру та специфіки традиції, характерної для держави. У науковому значенні політичну традицію можна розглядати потужним джерелом національної свідомості, що є відправним елементом політичної

системи громади, подразником, здатним безпосередньо впливати на більшість процесів та явищ усередині нації, регіональної групи чи окремої людини [7, с. 27]. Задля інституціонального закріплення цього явища, його найбільш значимі елементи намагаються перевести у правову, економічну і культурну сфери людської діяльності.

Поняття «традиції» в політичній науці прийнято трактувати з різних позицій стосовно визначення її місця в історико-культурній спадщині соціуму. До прикладу, Е. Шилз убачає в політичній традиції архаїчне підґрунтя, тобто ототожнює її з певним пластом, який формувався впродовж тривалого часу, вибрав у себе як позитивні, так і негативні якості, притаманні для конкретної громади. Отже, цей підхід до політичної традиції розглядає її виключно у ретроспективному контексті, а як наслідок унеможлиблює її трансформацію без тривалого періоду часу. Представники цього підходу стверджують, що якісно оцінити вплив політичної традиції на формування та затвердження різного роду принципів та норм зможуть лише наступні покоління. Прослідковується закономірність: трансформація соціуму можлива лише у випадку постійного та тривалого впливу конкретного явища на нього. Отже, даний підхід фактично ототожнює поняття «політичної традиції» з культурною спадщиною, яка сформувалася у межах певної соціальної групи і була притаманною їй протягом досить тривалого періоду.

Представники другого підходу до визначення місця та значення політичної традиції вважають, що неможливо детально проаналізувати це явище без повсякденного аналізу ментальних детермінант життєдіяльності соціуму [1, с. 211]. Політична традиція постає явищем ідеальним і логічно скомпонованим: вона не вимагає жодних змін чи доповнення, а лише імпонує та підтримує і без того гармонійне співіснування індивідів у межах одного соціуму. Варто зазначити, що традиція не просто забезпечує більшість соціальних процесів усередині громади, а насамперед фундаментує основні механізми, на яких побудована вся система політико-владних повноважень. Таким чином традиція – це єдино правильна константа, що регулює та забезпечує різні інтеракції всередині держави, створює підґрунтя задля діяльності більшості інститутів державної та громадської влади.

Трактування значення політичної традиції в рамках попередньо зазначених підходів обмежується часовою детермінантою, яка фактично визначає головні складові аналізу і розглядає це явище виключно в одній площині. Саме тому внаслідок тривалої дискусії у наукових колах провідні дослідники віднайшли ще одне трактування цього явища, яке є більш коректним в сучасних соціально-культурних умовах розвитку більшості суспільств. У цьому випадку політичну традицію розглядають межовим явищем, яке вбирає в себе універсальні складові життя та побуту суспільства, характерні для нього в минулому та теперішньому. Отже, традиція постає явищем, яке чітко детермінує процеси, котрі відбувалися раніше, а на основі цього породжує відповідні механізми, які будуть визначати розвиток суспільства в майбутньому. На думку О. Проскуракової, традиція – це «механізм відтворення соціальних інститутів і норм, який виражається і виявляється у вигляді певних групових стереотипів поведінки протягом тривалого часу шляхом передачі від покоління до покоління» [5, с. 35].

Значення традиції у формуванні методологічного поля політичної науки важко переоцінити, адже на її основі формуються не лише теоретичні концепти та парадигми, а й вибудовується більшість комунікативних процесів і механізмів. У такий спосіб політична традиція вбирає у себе всі необхідні закономірності і принципи, котрі панують та визначають напрям розвитку суспільства. З метою конструктивного аналізу даного

явища необхідно структурувати його особливості та пояснити значення кожної з них у формуванні політичного простору. Розпочнемо з характеристики основних ознак, які обумовлюють сенс та значення явища політичної традиції:

1. Сакральність: явище традиції не можливо уявити без методологічного концепту, що підтримував би його на доцільному рівні, визначав його важливість і регламентував необхідність дотримання і сповідування. Саме ця характеристика наділяє поняття традиції фундаментальним сенсом, слідувати якому варто, посилаючись лише на метафізичні умовності й ознаки. Отже, традиція у рамках історично сформованих суспільств постає явищем сакральним та єдиновірним.

2. Дієвість: політична традиція завжди спрямована у напрямку мотивації індивіда, визначення регламентуючих критеріїв стосовно його діяльності та взаємодії й з іншими суб'єктами політико-правової сфери, і з соціумом загалом. Дієвість обумовлює не лише змістовий аспект традиції, а й регламентує поле функціонального життя члена системи.

3. Авторитарність: значення традиційних принципів та установок прийнято розглядати через історичний аналіз, який засвідчує їхню значущість і фундаментальність на певних часових відрізках у житті громади. Ці установки в процесі постійної регламентації їх важливості та необхідності трансформуються і вбирають певну частину авторитаризму, а саме починають сприйматися «на віру», як єдиний успішний шлях подолання суперечностей або вирішення проблеми.

4. Універсальність: традиція як соціокультурний феномен впливає на всі ланки діяльності різноманітних систем, зокрема і політичної. Норми та принципи, котрі співіснують у ній, виступають загальними та можуть підлягати найрізноманітнішому трактуванню. Традиція – універсальна за своїм характером, вона поєднує категорично відмінні елементи, що лише в своїй сукупності постають значимим явищем.

5. Вибірковість: політична традиція постає вагомим явищем тільки в аспекті постійної культурної трансформації та модифікації відповідно до своїх історичних вимог. Отже, можна стверджувати, що основу традиції складають лише елементи, які пройшли апробацію часом, а як наслідок відбувся процес культурної селекції.

6. Ціннісний аспект: розуміння ментальних особливостей і детермінант розвитку конкретно визначеної спільноти можливий лише через процес охоплення аксіологічних установок, котрі побутують всередині неї [6, с. 32]. Аналіз комплексу традиції, що формують світогляд пересічного індивіда, дає змогу констатувати про цінності та моральні норми, які панують всередині політико-владної системи.

З огляду на те, що політичну традицію як незалежне явище формує цілий спектр установок та норм, можна стверджувати про різноманітність даного явища залежно від низки соціальних чинників. У процесі регулювання політичних стосунків такі чинники відіграють надзвичайно вагомий роль. Кожне суспільство володіє спектром індивідуальних ментальних особливостей та побутових норм, котрі продукують національну політичну традицію [4]. Таким чином політична традиція виступає явищем, що акумулює в собі не лише національні особливості та обставини існування, а й постає накопиченням значного пласту досвіду, який передається та доповнюється від покоління до покоління. Саме тому варто вважати, що однією з найважливіших причин різноманіття соціальних і правових процесів у межах різноманітних суспільств є політична традиція та її похідні.

Для ілюстрації значення політичної традиції у житті суспільства звернемося до творчості Дж. Шопфліна, який значну частину життя присвятив дослідженню та аналізу західної та східної політичних традицій. Британський історик вважає, що неможливо

адекватно порівнювати дві протилежні цивілізації, оскільки умови їх формування та існування кардинально відрізняються одна від одної. Західна та східна політичні традиції формувалися на різних міфах, звичаях та парадигмах, і як наслідок порівнювати їх на єдиних засадах не можливо [12, с. 55]. На думку історика, доцільною буде виключно констатація значущих особливостей політичної традиції без жодного порівняння чи то протиставлення. Дж. Шопфлін стверджує: західна політична традиція формувалася в руслі індивідуалізму та інновацій, натомість для східної характерним є колективізм і відсутність варіативності. Найбільш характерними детермінантами, котрі визначають русло розвитку політичної системи західних держав, є плюралізм та поділ влади, а як наслідок – лібералізм [11, с. 84]. Натомість східна політична система характеризується доміантною роллю партії та принципами бюрократизму на всіх рівнях влади. Британський вчений, аналізуючи особливості формування політичних концептів на різноманітних традиційних основах, вважає, що різноманітність поглядів на методологічні проблеми всередині системи державної влади значною мірою залежать від цивілізаційного аспекту. Дж. Шопфлін стверджує, що східна та західна політичні системи формувалися та кристалізувалися в різні історичні періоди, проте факт їхнього довершеного існування не можливо заперечити. Внаслідок дві політичні традиції потрібно розглядати за допомогою кардинально різних наукових методологій, що дають змогу зважено оцінити та проаналізувати і висхідні моменти створення традиції, і подальші періоди їх існування.

Політична традиція відіграє визначальну роль у формуванні базових архетипів у свідомості нації, соціальної групи, людини. Отже, відмінності, які можна простежити у них, будуть яскраво ілюструвати сутність політичної традиції, притаманної для нації. Варто зазначити, що архетип – це цілісна, амбівалентна структура мислення, яка вбирає у себе позитивні та негативні елементи діяльності і пропорційно віддзеркалюється у світогляді індивіда. Детальніше це питання розглянуте в наукових працях К. Г. Юнга. Німецький учений, аналізуючи поняття архетипу, приходять до висновку, що це універсальна психічна структура, що ґрунтується на основі колективного несвідомого, розпізнається у нашому досвіді і проявляється незалежно від волі індивіда [8, с. 36]. Традиція ж проявляється у постійному впливі на індивіда, а відповідно формує його уявлення про повсякденне життя, у тому числі і про політичну сферу діяльності.

Архетипи західної і східної цивілізацій базуються на різного роду традиціях і цінностях і як наслідок відрізняються один від одного. Доцільно проілюструвати політичні архетипи двох цивілізацій на прикладі образу лідера, який регулює владні стосунки всередині системи, визначає курс розвитку держави та її елементів. Західній цивілізації притаманний архетип політика-екзистенціаліста, що, постійно долаючи труднощі, рано чи пізно досягне бажаного успіху для держави. Таким чином особлива увага приділяється саме результату його діяльності, який політик отримав, не покладаючи рук. Натомість східній цивілізації притаманним є образ політика, що постійно перебуває в процесі боротьби між добром і злом, а результатом його діяльності повинна стати підтримка рівноваги в суспільстві. Отже, традиція відіграє важливу роль не лише у формуванні архетипів мислення та свідомості, а й ілюструє варіативні результати, які суспільство вбачає у діяльності політичного лідера. Для однієї цивілізації визначальну роль відіграватимуть наслідки діяльності політичного суб'єкта, для іншої ж процес діяльності превалює над її результатом.

Політична традиція не просто визначає сутнісний характер внутрішньосистемних процесів у різних гілках влади, а й відіграє визначну роль під час

їхнього створення та діяльності. Прикладом можуть слугувати результати наукової діяльності професора історії Колумбійського університету Р. Хофстедтера. Він першим спробував проаналізувати особливості американської політичної традиції та віднайти похідні визначальні детермінанти її функціонування. На думку Хофстедтера, в основі американської політичної традиції, незважаючи на постійні протиріччя, які подекуди перетворювалися на війни, покладені особливості всіх соціальних груп та політичних суб'єктів влади, які володіли різноманітними ресурсами та ефективно могли їх реалізовувати.

Історик вважає, що політична традиція Америки – це динамічне поняття, яке перебуває у стані постійної трансформації та вбирає у себе особливості всіх політичних акторів, котрі перебувають на владних позиціях протягом певного часу [9, с. 42]. Саме у зв'язку з цим повна назва його основної наукової роботи звучить «Американська політична традиція і люди, які зробили це». З позиції Р. Хофстедтера, кожний президент США, незалежно від історичного значення та ролі, зробив важливий внесок у фундацію політичної традиції американського народу [9, с. 55]. Професор наводить низку історичних прикладів, що в своєму поєднанні створили традицію, і як наслідок сформували основи політичної системи держави. Наприклад, особливості правління Т. Джефферсона були обґрунтовані ідеєю «принципу невтручання держави у всі сфери життя індивіда». Образ Ж. Е. Джексона у свідомості американців завжди пов'язаний з ідеєю «важливості компромісу задля унеможливлення воєнних дій». Також Р. Хофстедтер вдається до апеляції до образу Т. Рузвельта як політика, що безпосередньо намагався втілити принципи демократичного співіснування та поваги до прав і гідності людини в дійсність. Таким чином діяльність кожного президента внесла суттєву роль у розбудову сучасної політичної традиції Сполучених Штатів Америки.

Продовжуючи тему американської політичної традиції, нагадаємо про побудову у свідомості громадян архетипів відомих суспільних діячів, які привнесли у систему цінностей і норм новизну, а як наслідок стали праобразом даної чесноти. Один із найавторитетніших у США політичних дослідників М. Пітерсон посилену увагу звертає на ролі особистостей у побудові американського типу мислення. Дослідник стверджує, що особистість Т. Джефферсона – одна з центральних в американській політичній традиції. Саме з цією персоною намагаються проводити асоціації більшість жителів США. Цінності цієї історичної персони є близькими більшості нації і розглядаються як стійкі вірування і в державу, і в її владну систему [10, с. 15]. На думку М. Пітерсона, саме особу Т. Джефферсона варто вважати творцем американської політичної традиції, оповісником демократичної системи ідеалів та норм.

Історичні корективи внесли і продовжують вносити в американську політичну традицію безліч нових цінностей та ідеалів, проте її основу на сучасному етапі неможливо трансформувати чи видозмінити, оскільки вона кристалізувалася шляхом війни та консенсусу. Пошук детермінант громадського визначення у політичній традиції Сполучених Штатів Америки завершився шляхом укладання маси документів стосовно визначення місця індивіда в політико-владній системі держави, вибудовування ієрархії цінностей і потреб кожного. Р. Хофстедтер до основних, фундаментальних принципів американської політичної традиції, відносить:

1. Загальну та беззаперечну віру в право власності. Цей принцип обґрунтовує вагомість та необхідність поваги до власності і не допускає жодного посягання на неї;

2. Філософію соціального та економічного індивідуалізму. Цей аспект політичної традиції виражається у визнанні пріоритету індивіда над колективними, або інституціональними інтересами;

3. Визнання та непохитність американського конституціоналізму. Тут наголошується, що американський народ завжди повинен керуватися системою знань політико-правового характеру, яка обґрунтовує фундаментальні цінності і владної системи, і окремого індивіда;

4. Необхідність плюралізму на всіх рівнях політико-владних стосунків. Саме плюралізм виступає єдиним принципом, що забезпечить постійне представництво всіх прошарків населення у різних владних органах. Також плюралізм унеможливить авторитаризм, а як наслідок – руйнування системи інститутів;

5. Конкуренцію як основу постійного прогресу. Р. Хофстедтер зазначає, що конкуренція – це явище, яке в американській історії відіграло важливе значення і посприяло розвитку та удосконаленню і системи політико-владних зв'язків, і формуванню громадських інститутів. Конкуренція сприяє посиленню вірного напрямку розвитку нації шляхом постійного та поглибленого аналізу його концептуальних ознак і детермінант.

Політична традиція кожної держави глибоко детермінована чинниками формування і внутрішнього розвитку системи політико-владних зв'язків. Також політична традиція впливає на характер формування державних і громадських інститутів, а, отже, – визначає напрям і темп соціальних процесів всередині держави [3, с. 135]. Варто зазначити, що політичні традиції Заходу та Сходу кардинально різняться, а як наслідок умови формування та функціонування різноманітних політичних інститутів і діяльність індивідів всередині них значною мірою відрізняється. Причиною цього є відмінності у мисленні, світогляді та власній ідентифікації, а, отже, – прослідковується неспівпадіння базових принципів та норм існування індивіда в межах певного середовища, яке віддзеркалюється у політичній традиції.

Отже, під політичною традицією розуміємо явище надзвичайно широкого змісту, яке поєднує в собі всі складові елементи, певним чином здатні впливати на напрямок розвитку суспільства і його складових. Політична традиція формується як нашарування історико-культурного досвіду, який в подальшому виливається в певний нормативний образ, що акумулює більшу частину суспільного та державно-управлінського досвіду. Під політичною традицією можна розуміти і механізм відтворення соціальних інститутів і норм, який виражається і виявляється у вигляді групових стереотипів поведінки протягом тривалого часу шляхом передачі від покоління до покоління [5, с. 35]. Значення політичної традиції тяжко переоцінити, адже вона як явище системне здійснює широкий спектр функцій, здатних суттєво впливати на політичну систему. Це явище володіє можливістю модернізуватися або ж трансформуватися залежно від суспільної та наукової потреби. Політична традиція є одним з фундаментальних елементів у становленні будь-якого елемента політичної системи, проте її розвиток та еволюція обумовлені низкою критеріїв, похідних від стану розвитку державно-управлінської сфери та інституційного оформлення громадянського суспільства.

Список використаної літератури

1. *Бондаренко Є.* Традиція як фактор формування та елемент організаційної культури державної служби / Є. Бондаренко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2012. – № 4. – С. 209–217.
2. *Лясота А.* Політичні традиції: еволюція інтерпретації політичної системи / А. Є. Лясота. – Людина і політика. – 2002. – №5(29). – С. 107–115.
3. *Лясота А.* Політичні традиції у забезпеченні динамічної рівноваги політичної системи / А. Є. Лясота. // Грані: наук.-теорет. і громадсько-політ. альманах. – 2005. – № 2(40). – С. 133–138.
4. *Миллер А.* Тема Центральной Европы: история, современные дискурсы и место в них России / А. И. Миллер // Новое литературное обозрение: независимый филол. журнал. – 2001. – №52. – С. 75–96.
5. *Проскурякова О.* Проблемы концептуализации понятия «традиция» в современной науке / О. С. Проскурякова // Вісн. Міжнар. слов'ян. ун-ту. – Сер.: Соціолог. науки. – 2007. – Вип. 10. – № 2. – С. 31–35.
6. *Усаченко Л.* Історичний розвиток поняття «громадянське суспільство» як свідчення сутнісної еволюції його взаємовідносин з державною владою / Л. М. Усаченко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №3. – С. 28–33.
7. *Усманова Р.* Политические традиции и политические нормы: их роль в публичном регулировании общественных отношений / Р. Усманова // NB: Вопросы права и политики. – 2012. – №2. – С. 25–48.
8. *Юнг К.* Архетипи і колективне несвідоме; перекл. з нім. Катерина Котюк ; наук. ред. укр. вид. О. Фешовець. – Л. : Астролябія, 2013. – 588 с.
9. *Hofstadter R.* The American Political Tradition: And the Men Who Made it / Richard Hofstadter. – New York: Vintage Books, 1989. – 560 p.
10. *Peterson Merrill D.* The Jefferson Image in the American Mind / Merrill D. Peterson. – New York: Oxford University press, 1998. – 548 p.
11. *Schopflin G.* Politics in Western Europe / George Schopflin // International Journal on World Peace. – 1996. – Vol. 13. – №. 4. – P. 83–86.
12. *Schopflin G.* The political tradition in Eastern Europe / George Schopflin // Daedalus. – 1990. – Vol. 119. – №. 1. – P. 55–90.

Стаття надійшла до редколегії 12.06.2015

Прийнята до друку 01.07.2015

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL GROUNDS OF RESEARCH OF
POLITICAL TRADITION AS A SOCIO-CULTURAL PHENOMENON**

Vladislav Khomenko

Ivan Franko National University of Lviv, Institute of Philosophy

Department of theory and history of political science

Universytetska str, 1, 79000, Lviv, Ukraine

e-mail: vladkhomenko1993@ukr.net

The article determines the peculiarities of research of political tradition in the context of the historic-cultural determinants of development the different societies. An important place is given to analysis of the methodological peculiarities and conceptual features of the "political tradition" phenomenon and their influence on the formation of government institutions inside the state. It is reviewed the features of understanding political tradition in the theories of G. Schöpflin, R. Hofstедter and M. Peterson. It is determinated the essence and peculiarities of political tradition in each of the approaches.

Key words: political tradition, historic-cultural heritage, socio-cultural phenomenon, social mechanism, political archetype.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА

Владислав Хоменко

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
философский факультет, кафедра теории и истории политической науки,
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: vladkhomenko1993@ukr.net*

В статье определены особенности исследования политической традиции в контексте трансформации историко-культурных детерминант развития разнообразных обществ. Важное место отведено анализу методологических особенностей и концептуальных признаков явления "политической традиции" и их влиянию на формирование властных институтов внутри государства. Рассмотрены особенности понимания политической традиции в теориях Дж. Шопфлина, Р. Хофстедтера и М. Питерсона. Определены сущность и особенности политической традиции в каждом из подходов.

Ключевые слова: политическая традиция, историко-культурное наследие, социокультурный феномен, социальный механизм, политический архетип.